

Лекція 2 «ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОПИ»

Вид заняття: лекція з елементами бесіди

Мета заняття:

Навчальна: сформувані знання про склад регіону Європа; проаналізувати особливості сучасної політичної карти Європи; сформувані знання про забезпеченість регіону природними ресурсами; охарактеризувати особливості населення регіону; оволодіти знаннями про загальні риси господарства регіону.

Розвиваюча: розвивати вміння характеризувати економіко – географічне положення регіону; виявляти особливості розміщення населення регіону; розвивати вміння визначати закономірності розміщення певних галузей промисловості, вміння працювати з картами атласу, таблицями і діаграмами; вдосконалювати навички роботи в групах в ході вивчення нового матеріалу.

Виховна: виховувати любов та повагу до населення різних країн.

Структура заняття:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ (1 ХВ)

Перевірка готовності групи до заняття. Перевірка присутніх. Налаштування студентів на роботу.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ (3 – 4 ХВ)

1. Що таке політична карта світу?
2. Скільки держав нараховує політична карта світу?
3. Які регіони світу ви знаєте?
4. Який регіон, на вашу думку, ми будемо вивчати першим? Чому?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ І ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Європа - це регіон, у якому ми живемо, розвиваємося й розбудовуємо незалежну Україну, налагоджуємо відносини з найближчими і більш віддаленими сусідами, шукаємо надійних партнерів. Ось чому знання про соціально-економічні особливості країн усієї Європи надзвичайно важливі для інтелектуального розвитку кожної людини, зокрема європейця.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

План

1. Особливості економіко-географічного положення Європи.
2. Склад регіону.
3. Форми державного правління і територіального устрою країн Європи
4. Прояви сепаратизму в Європі
5. Типи країн Європи за рівнем економічного розвитку
6. ЄС. Рада Європи. Країни Шенгенської зони.
7. Роль НАТО в загальноєвропейській системі безпеки

1. Особливості економіко-географічного положення Європи

Термін «Європа» має різне значення. Поділ материка на дві частини світу – Європу і Азію – склався у Стародавній Греції, де межею між ними вважали водний шлях від Середземного до Азовського моря. Значно пізніше було встановлено сучасні східні та південно-східні межі Європи по Уральських горах, річці Ембі, північному берегу Каспійського моря та Кума-Маницькій западині.

За геосхемою ООН, регіон Європа має вдвічі більшу площі й у зв'язку з включенням до його складу Росії тягнеться через Північну Азію аж до берегів Тихого океану. У таких межах Європа за площею є передостаннім (після Океанії) регіоном світу. Його територія становить 23 млн км², або 15,5 % суходолу. Тут проживає 742 млн осіб, тобто 9,9 % населення планети, а виробляється 25,2% світового ВВП.

Економіко-географічне положення (ЕГП) передбачає розташування території відносно суспільних об'єктів: інших країн, політичних блоків, транспортних шляхів, економічних організацій, джерел надходження ресурсів або робочої сили, районів збуту готової продукції, територій з високим

рівнем забруднення довкілля тощо. Розташування суттєво впливає на рівень економічного розвитку території, проте в сучасному світі не є визначальним.

ЕГП передбачає низку складників:

- політико-географічне положення (ПГП)
- транспортно-географічне положення (ТПП)
- сусідське положення
- еколого-географічне положення.

ЕГП Європи має ряд характерних ознак.

Політико-географічне положення європейського регіону досить неоднозначне. Європа – великий політичний центр світу. Всі європейські держави є членами ООН (крім Ватикану). У країнах Європи розміщено сотні штаб-квартир міжнародних організацій. Найбільше їх зосереджено у Парижі, Брюсселі, Лондоні, Женеві та Відні.

На території Європи розташовані три ядерні держави: Велика Британія, Франція та Росія. Ці країни покликані бути гарантами миру та безпеки в регіоні та світі. Проте політика великодержавного шовінізму, імперіалізму, територіальної експансії, що її проводить нині уряд Росії стосовно сусідніх країн, загрожує існуванню миру в європейському регіоні та світі в цілому.

Європа залишається політично нестабільною. Там існує багато осередків напруги. Етнічна або релігійна ідентичність громадян окремих територій породжує культурний регіоналізм та навіть радикальний сепаратизм. Через те політична карта Європи змінюється стрімкими темпами.

Транспортно-географічне положення має багато позитивних рис.

По-перше, це відносна компактність території, тобто держави розміщені на незначних відстанях одна від одної. Державні кордони здебільшого проходять освоєними територіями, які мають добре розвинуту транспортну мережу. Це разом з відсутністю природних перепон між країнами усередині регіону, а також із сусідніми регіонами визначає їх транспортну доступність.

По-друге, більшість країн регіону, маючи широкий вихід до морів або відкритого океану, вирізняються достатньо розчленованою береговою лінією. Враховуючи великий господарський потенціал регіону та потреби в сировині, на західному узбережжі Європи виникло чимало універсальних морських портів-велетнів, через які підтримуються економічні зв'язки з державами різних частин світу: Роттердам (Нідерланди), Марсель та Гавр (Франція), Антверпен (Бельгія), Гамбург та Бремен (Німеччина), Лондон (Велика Британія), Генуя (Італія), Барселона та Валенсія (Іспанія). Через те біля берегів Європи починаються важливі морські шляхи сполучення.

По-третє, значна протяжність регіону із заходу на схід потребує додаткових витрат на транспортування ресурсів і готових товарів від місць їх виробництва до місць споживання. Європа розташована на перехресті важливих міжнародних шляхів сполучення. Через її територію проходять транзитні залізничні та автомобільні магістралі, прокладено важливі авіаційні маршрути. Через гірські перевали в Карпатах, Альпах, Піренеях прокладено дороги та пробито тунелі. Залізничний Європунель під Ла-Маншем з'єднав Велику Британію з материком. Великі транзитні річки, передусім Дунай та Рейн, – зручні міждержавні судноплавні шляхи сполучення. Все це сприяє економічним та культурним зв'язкам між країнами.

Вигідність **сусідського положення** Європи визначається тим, що регіон наближений до потужних сировинних баз Північної Африки, Західної Азії, Росії. Це особливо важливо з огляду на те, що природні ресурси більшості європейських країн сильно виснажено. Із сусідніх регіонів емігрують до Європи багато людей, що є одним із способів розв'язування проблеми наростаючої нестачі трудових ресурсів через демографічну кризу. Водночас потік нелегальної міграції з країн третього світу спричиняє низку гострих проблем: зростання рівня злочинності, тероризму тощо.

Наближеність країн Європи до зон екологічної кризи визначають особливості їх **еколого-географічного положення**. Районом екологічної катастрофи є зона Чорнобильської аварії на півночі України, яка охопила частину території Білорусі та Росії. Відносно «екологічно чистими» залишаються лише окраїни європейського регіону: Ісландія, Португалія, північ Скандинавського півострова та північні та східні території Росії.

2. Склад регіону

Країни Європи

№	Назва країни, столиця	Державний прапор	S, тис. км ² Населення, млн осіб (2017)	ВВП (номинал), за даними МВФ (2017) \$ млрд \$ на 1 особу	ІЛР ^{**} , (2016) місце в світі	Державний лад		Місце країни за типизацією ООН
						Форма прав- ління	Терито- ріаль- ний устрій	
1	Австрія (Відень)		$\frac{83,9}{8,8}$	$\frac{400}{46317}$	24	ПлР	Ф	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
2	Албанія (Тирана)		$\frac{28,7}{2,9}$	$\frac{13,0}{4506}$	75	ПлР	У	Країна з перехідною економікою
3	Андорра (Андорра- ла-Велья)		$\frac{0,468}{0,085}$	$\frac{2,7^*}{35\,798,7^*}$	32	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
4	Бельгія (Брюссель)		$\frac{32,5}{11,3}$	$\frac{480}{41596}$	22	КМ	Ф	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
5	Білорусь (Мінськ)		$\frac{207,6}{9,5}$	$\frac{49,3}{5237}$	52	ПзР	У	Країна з перехідною економікою
6	Болгарія (Софія)		$\frac{110,9}{7,1}$	$\frac{51,4}{7260}$	56	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
7	Боснія і Герцеговина (Сараєво)		$\frac{51,1}{3,5}$	$\frac{17,2}{4471}$	81	ПлР	Ф	Країна з перехідною економікою
8	Ватикан (Ватикан)		$\frac{0,00044}{0,0008}$	-	немає даних	АМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
9	Велика Британія (Лондон)		$\frac{244,8}{65,8}$	$\frac{2885}{43700}$	16	КМ	У	Високорозвинута країна «Великої сімки» (G-7)
10	Гібралтар (Гібралтар)		$\frac{0,065}{0,033}$	-	-	Колонія Великої Британії		Залежна територія
11	Греція (Афіни)		$\frac{131,9}{10,8}$	$\frac{203}{18873}$	29	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
12	Данія (Копенгаген)		$\frac{43,0}{5,7}$	$\frac{314}{55068}$	5	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
13	Естонія (Таллінн)		$\frac{45,2}{1,3}$	$\frac{25,3}{19350}$	30	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
14	Ірландія (Дублін)		$\frac{70,3}{4,6}$	$\frac{270}{57220}$	8	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
15	Ісландія (Рейк'явік)		$\frac{103,0}{0,3}$	$\frac{20,4}{60920}$	9	ПлР	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
16	Іспанія (Мадрид)		$\frac{498,5}{46,5}$	$\frac{1291}{27921}$	27	КМ	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
17	Італія (Рим)		$\frac{301,3}{60,6}$	$\frac{1902}{30995}$	26	ПлР	У	Високорозвинута країна «Великої сімки» (G-7)
18	Латвія (Рига)		$\frac{64,9}{1,9}$	$\frac{30,0}{15186}$	44	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
20	Ліхтенштейн (Вадуц)		$\frac{0,160}{0,037}$	$\frac{6,4^*}{169\,491,8^*}$	15	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
21	Люксембург (Люксембург)		$\frac{2,6}{0,6}$	$\frac{63,8}{108005}$	20	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
22	Македонія (Скоп'є)		$\frac{25,3}{2,1}$	$\frac{11,0}{5311}$	82	ПлР	У	Країна з перехідною економікою
23	Мальта (Валлетта)		$\frac{0,316}{0,4}$	$\frac{11,0}{25433}$	33	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку

№	Назва країни, столиця	Державний прапор	S, тис. км ² Населення, млн осіб (2017)	ВВП (номінал), за даними МВФ (2017) \$ млрд \$ на 1 особу	ІЛР ^{**} , (2016) місце в світі	Державний лад		Місце країни за типизацією ООН
						Форма прав- ління	Терито- ріаль- ний устрій	
25	Монако (Монако)		0,002 0,037	6,3* 165 870,6*	немає даних	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
26	Нідерланди (Амстердам)		41,5 17,2	795 46594	7	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
27	Німеччина (Берлін)		357,0 82,5	3592 43270	4	ПлР	Ф	Високорозвинута країна «Великої сімки» (G-7)
28	Норвегія (Осло)		385,2 5,3	384 72046	1	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
29	Польща (Варшава)		312,7 38,4	495 13038	36	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
30	Португалія (Лісабон)		92,1 10,4	212 20348	41	ЗР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
31	Росія (Москва)		17 098,2 146,8	1268 8664	49	ЗР	Ф	Країна з перехідною економікою
32	Румунія (Бухарест)		237,5 19,8	194 9801	50	ЗР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
33	Сан-Марино (Сан-Марино)		0,061 0,032	1,6 51526	немає даних	ПзР	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
34	Сербія (Белград)		88,4 7,1	38,9 5451	66	ПлР	У	Країна з перехідною економікою
35	Словаччина (Братислава)		48,8 5,4	94,5 17439	40	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
36	Словенія (Любляна)		20,3 2,1	45,6 22072	25	ЗР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
37	Угорщина (Будапешт)		93,0 9,8	120 12239	43	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
38	Україна (Київ)		603,7 42,3	93,6 2206	84	ЗР	У	Країна з перехідною економікою
39	Фінляндія (Гельсінкі)		337,0 5,5	242 43832	23	ПлР	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
40	Франція (Париж)		551,6 64,9	2538 39126	21	ЗР	У	Високорозвинута країна «Великої сімки» (G-7)
42	Чехія (Прага)		78,9 10,6	192 18873	28	ПлР	У	Високорозвинута, країна середнього рівня розвитку
43	Чорногорія (Подгориця)		14,0 0,6	4,4 7010	48	ПлР	У	Країна з перехідною економікою
44	Швейцарія (Берн)		41,3 8,2	665 79348	3	ДР	Ф	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи
45	Швеція (Стокгольм)		450,0 10,0	530 52109	14	КМ	У	Високорозвинута, економічно розвинута невелика країна Європи

Форма правління: ПзР – президентська республіка; ПлР – парламентська республіка; ЗР – змішана республіка, ДР – республіка, директорія; КМ – конституційна монархія; АМ – абсолютна монархія.

Територіальний устрій: Ф – федерація; У – унітарна держава.

* Дані 2015 р.

** ІЛР: ■ – дуже високий (понад 0.9); ■ – високий (0.8 – 0.9); ■ – середній (0.5 – 0.8).

Субрегіони Європи (за геоохемою ООН)

За класифікацією ООН, до регіону Європа відносять 45 країн. З них 44 є суверенними державами, в т. ч. Росія, 2/3 площі якої розміщено у Північній Азії. Більшість країн Європи мають невеликі розміри (крім Росії). Окрім найбільшої у світі країни за площею – Росії (17,1 млн км²), лише три держави в регіоні можна віднести до великих за площею: Україну (603,7 тис. км²), Францію (551,6 тис. км²) та Іспанію (505,9 тис. км²).

Унікальну групу становлять європейські країни-карлики, площа яких не перевищує й 500 км²: Андорра (468 км²), Мальта (316 км²), Ліхтенштейн (160 км²), Сан-Марино (61 км²), Монако (1,95 км²) та найменша держава світу Ватикан (0,44 км²).

За кількістю населення в європейському регіоні вирізняються Росія, Німеччина та Велика Британія.

За ВВП лідерами є Німеччина, Росія та Велика Британія, а за ВВП на 1 особу – Люксембург, Норвегія та Сан-Марино.

В Європі залишилася одна колонія – Гібралтар, яка належить Великій Британії. Це важливий стратегічний пункт, що дає змогу контролювати вихід із Середземного моря в Атлантичний океан.

Геоохема регіонів ООН передбачає поділ Європи на 4 субрегіони:

- Західна Європа (9 держав)
- Північна Європа (10 держав)
- Південна Європа (15 держав та колонія Гібралтар)
- Східна Європа (10 держав)

3. Форми державного правління і територіального устрою країн Європи

Державний лад країн Європи

Існують дві основні форми державного правління: республіка та монархія.

Республіка (від лат. *res* – справа і *publicus* – суспільний; суспільна справа) є формою правління, за якою вища влада належить виборним представницьким органам.

За республіканської форми правління органи влади обираються на певний термін або прямим всенародним голосуванням, або через довірених осіб. Існує поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Законодавча влада належить парламенту, виконавча – уряду (кабінету міністрів). Судова влада існує незалежно від них. Республіканська форма правління виникла ще в давнину, проте значного поширення набула у XIX–XX ст. За формою правління переважна більшість держав Європи є республіками.

Розрізняють **республіки президентські, парламентські та змішані**.

У **президентській республіці** президент має широкі повноваження. Він є не лише головою держави, а й очолює уряд. Президентських республік в Європі лише дві: Білорусь та Сан-Марино.

Парламентська республіка ґрунтується на верховенстві парламенту. Роль президента при цьому є переважно представницькою, тобто він є представником країни на міжнародних зустрічах. Уряд, який звітує перед парламентом за свою діяльність, очолює прем'єр-міністр. Парламентських республік в Європі більшість, зокрема це Австрія, Італія, Німеччина, Польща, Фінляндія.

Змішані республіки (парламентсько-президентські, президентсько-парламентські, напівпрезидентські) мають сильний парламент, який урівноважує наділеного великими повноваженнями президента. Уряд підзвітний як парламенту, так і президенту, парламент впливає на вибір президентом голови уряду. В Європі це 7 держав: Португалія, Румунія, Росія, Словенія, Україна, Франція та Хорватія.

Особливим видом республіки є **директорія, яка існує у Швейцарії**. Там вищий виконавчим органом є Федеральна рада, що її обирає парламент. Він складається із семи членів, кожний з яких

протягом терміну своїх повноважень виконує функції президент чи віце-президента. Монархічна форма правління також виникла в давнину, але набула найбільшого поширення в епоху Середньовіччя. В сучасному світі вона трапляється значно рідше, ніж республіканська.

Монархія (від грец. єдиновладдя) – форма правління, за якої верховна державна влада зосереджена в руках однієї особи, яка одержує владу, як правило, у спадок.

Монарх, як правило, править довічно. *Монархії в Європі достатньо багато – 12.*

Розрізняють монархії - ***конституційні та абсолютні***. Переважна більшість європейських монархій є конституційними, за яких влада монарха обмежена конституцією або існуючими традиціями.

З-поміж конституційних розрізняють парламентські та дуалістичні монархії.

За ***парламентської монархії*** монарх не має влади. Він виконує лише представницьку та церемоніальну функції, тобто «панує, але не править». При цьому законодавча влада належить парламенту, виконавча – уряду. *Парламентськими монархіями в Європі є Велика Британія, Норвегія, Швеція, Данія, Бельгія, Іспанія, Ліхтенштейн, Люксембург, Андорра.*

За ***дуалістичної монархії*** влада монарха обмежена конституцією та парламентом у законодавчій сфері. Монарх має свободу прийняття рішень, але в заданих конституцією рамках. В Європі *дуалістичними монархіями є Монако та Ліхтенштейн.* За абсолютної монархії законодавча, виконавча та судова влада сконцентрована в руках монарха. Монарх символізує єдність нації, історичні традиції, представляє державу на міжнародній арені, підписує накази, що є обов'язковими для виконання.

Різновидом *абсолютної є теократична* (від грец. – теос – бог і кратія – влада бога) монархія, яка очолює духовна особа. При цьому політична влада належить церкві, як у *Ватикані*.

За територіальним устроєм існують ***унітарні та федеративні держави.***

38 європейських держав є унітарними (від лат. *unitas* – єдність). Це країни, в яких існують єдині органи законодавчої та виконавчої влади, діють єдині для всієї країни конституція та система державних органів. Центральні органи влади керують усіма територіями країни. Згідно зі ст. 2 розділу I Конституції Україна є також унітарною державою.

Федеративних держав в Європі лише 6, а саме: *Німеччина* (у складі якої 16 земель), *Австрія* (складається з 9 земель), *Швейцарія* (з 23 кантонів), *Росія* (має у своєму складі автономні республіки), *Бельгія* (має 3 автономні регіони) та *Боснія і Герцеговина* (за конституцією «м'яка федерація» двох утворень Федерації БіГ та Республіки Сербської).

Федеративні держави (від лат. *foederatus* – об'єднаний у союз) – держави, в межах яких поряд з єдиними (федеральними) законами та органами влади існують окремі автономні територіальні одиниці (штати, землі, провінції, республіки і т. ін.).

Автономія – це здатність до самоуправління на основі власного законодавства, але в рамках загальнодержавних законів або конституції.

Водночас самостійність суб'єктів федерації недостатня для того, щоб вони могли визнаватися суб'єктами міжнародного права. Це пояснюється тим, що вони не є державами в повному значенні цього слова: вони не мають суверенітету, юридично позбавлені права самостійної участі в міжнародних відносинах, не мають права одностороннього виходу з федерації.

Існують також **конфедерації**, що являють собою міжнародноправовий союз суверенних держав, які зберігають незалежність. Існують спільні органи влади, що координують: зовнішню політику, військові сили, транспорт, зв'язок, економічну сферу. Держава може входити до кількох конфедерацій водночас. **Формально конфедерацією називається Швейцарія**, але фактично вона є федерацією.

Конфедерацією може вважатися Європейський Союз.

4. Прояви сепаратизму в Європі

Кожній європейській країні притаманна внутрішня регіональна ідентичність, може породжувати культурний регіоналізм, який ґрунтується на місцевому патріотизмі та ментальних особливостях, а інколи – навіть радикальний сепаратизм.

Сепаратизм – теорія, політика й практика відокремлення частини території країни з метою створення самостійної національної держави.

Території Європи з проявами сепаратизму

В Європі існує близько 100 територій, на яких є прояви сепаратизму. Там проживають численні народності, які говорять різними, часто неспорідненими, мовами й створюють для захисту своїх інтересів політичні партії та громадські організації.

Так, **Іспанія** уже впродовж десятків років веде активну боротьбу із сепаратизмом у **Каталонії** із центром у Барселоні. У 2017 р. там відбувся референдум щодо незалежності й відокремлення цієї території від Іспанії.

Спільною проблемою **Іспанії та Франції** є сепаратизм у **Країні Басків**. Основою сепаратизму там була організація ЕТА («Басконія та свобода»), яка тривалий час застосовувала

терористичні методи у своїй боротьбі. Прибічники ЕТА вимагали відокремлення провінції від Іспанії та об'єднання в окрему державу із сусідньою частиною Франції, де також проживають баски.

Проблема сепаратизму гостро постала в **Бельгії**. Це пояснюється протистоянням між **Валлонією**, де проживає франкомовне населення, та **Фландрією**, де переважають фламандці, які говорять голландською мовою. Праві сили Фландрії не приховують амбіцій щодо утворення незалежної держави із включенням до неї Брюсселя.

В **Італії** власна сепаратистська партія є в кожному регіоні. Так, з 1991 р. діє партія «Північна ліга», яка виступає за посилення автономії північної частини Італії, аж до проголошення незалежної країни Паданія. Це пов'язано зі значним економічним розривом між індустріально розвинутою Північчю й відсталим аграрним Півднем. Також фінансової, а в перспективі й політичної автономії вимагають Сардинія та Сицилія. Радикальні сили провінції Венето вважають незаконним включення Венеції до складу Італії й наполягають на існуванні окремої венеційської мови, яка має бути визнана офіційною в регіоні.

У **Великій Британії** сепаратистські настрої на етнічному підґрунті поширені у Шотландії та релігійному – у **Північній Ірландії (Ольстері)**.

Крайнім наслідком дії сепаратистських сил у Європі є існування **самопроголошених квазі-держав**, що не визнала вся світова громадськість, або визнали лише деякі державаи.

На території **Молдови** з 1991 р. існує невизнане жодною країною світу утворення **Придністровська Молдавська Республіка** зі столицею Тирасполь. Після збройного конфлікту туди була введена 14-та армія Росії, яка перебуває там й донині.

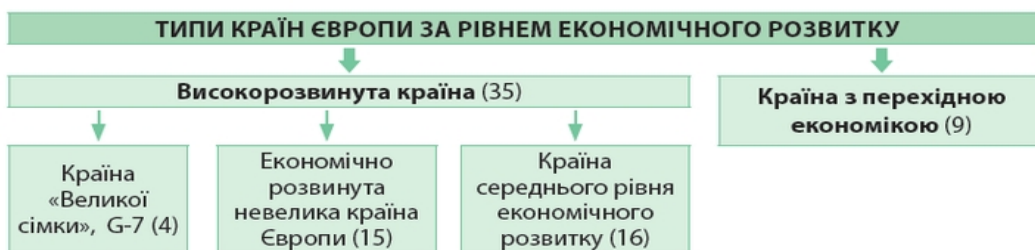
На сході України у 2014 р. були створені т. зв. **Донецька Народна Республіка (ДНР) та Луганська Народна Республіка (ЛНР)**, які утворили Союз народних республік (Новоросія).

Політичний режим у Придністров'ї та Українському Донбасі існує завдяки військовій, політичній та економічній підтримці Росії й залишається осередком політичної напруги.

На території **Сербії** внаслідок війни між сербами та албанцями у 2008 р. була проголошена так звана **Республіка Косово** зі столицею Приштина, яку визнало 111 держав світу. У 2016 р. було підписано Угоду про асоціацію між Косовом та Європейським Союзом.

Україна не визнає існування жодних із самопроголошених державних утворень на території Європи. Кожна держава, яка стикається з проблемами сепаратизму, намагається розв'язувати їх на основі власних політичних та соціокультурних традицій.

5. Типи країн Європи за рівнем економічного розвитку

Типи країн Європи за рівнем економічного розвитку

Вам уже відомо, що рівень економічного розвитку країни визначається насамперед показником валового національного продукт (**ВВП**) на душу населення.

Комплексним показником, що визначає якість життя в країні, є **індекс людського розвитку (ІРЛ)**. Визначаючи типи країн також враховують їх роль у світовій економіці та міжнародному політичному житті.

За класифікацією ООН, в Європі є **два з чотирьох типів країн**:

- високорозвинуті країни (35 держав)
- країни з перехідною економікою (9 держав)

Високорозвинуті країни входять до міжнародних економічних організацій, більшість з них – до військово-політичного блоку НАТО. Країни мають великий економічний потенціал. У їх господарстві за кількістю зайнятого населення переважає невиробнича сфера.

За особливостями економіки та місцем країн у світовій політиці виокремлюють **чотири підтипи високорозвинутих держав**.

В Європі представлено три з них:

- країни «Великої сімки», G-7 (4 держави)
- економічно розвинуті невеликі країни Європи (15 держав)
- країни середнього рівня економічного розвитку (16 держав)

Стрижнем економічного розвитку європейського регіону є **4 країни з «Великої сімки»: Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія**. У них показники ВВП на душу населення становлять 30 000 – 40 000 доларів на рік і рівень ІЛР є дуже високим (понад 0,9). Вони мають багатопрофільну економіку, але є головними експортерами на світовий ринок наукомісткої промислової продукції: електроніки, робототехніки, новітніх матеріалів. Ці країни перейшли до постіндустріального суспільства, в якому провідну роль виконує сфера послуг (освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, фінансові послуги, рекламний бізнес тощо); в ній зайнято понад 70 % населення. Країни продають технології, технічну документацію, вкладають свій капітал в економіку інших держав. Країни «Великої сімки» чинять вирішальний вплив на світову політику. Всі вони входять до НАТО. Великобританія та Франція є ядреними державами, постійними членами Ради Безпеки ООН.

Економічно розвинуті невеликі країни Європи є різними за площею. «Невеликими» їх називають через незначний вплив на світову політику та економіку. Деякі з них є партнерами країн «Великої сімки» по НАТО (Ісландія, Норвегія, Данія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург), інші – нейтральні країни. Показники ВВП на душу населення в цих державах перевищують такі у країнах «Великої сімки»: 50 000 – 170 000 доларів на рік. Крім того, ці країни очолюють перелік країн світу за рівнем ІЛР. На відміну від країн G7 для їх економіки характерна достатньо вузька спеціалізація. Провідне місце в ній посідають виробництва високого технологічного рівня, що працюють на зовнішній ринок. Країни мають вузький внутрішній ринок, відчувають значну нестачу сировини, через те зовнішня торгівля для них має величезне значення.

Наприклад, Швейцарія експортує понад 90% вироблених годинників, вивозить на світовий ринок медикаменти, медичне, поліграфічне, текстильне обладнання, ювелірні вироби, антикваріат, шоколад. Значну роль відіграє й невиробнича сфера: найбільш надійні в світі банки, величезні страхові компанії, міжнародний туризм, транспортні послуги іншим країнам.

До **країн середнього рівня економічного розвитку** відносять Іспанію, Португалію, Грецію, Ірландію, Мальту. До них після вступу до ЄС долучилися Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Хорватія, Естонія, Литва, Латвія, Румунія, Болгарія. Показник ВВП на душу населення в них становить в середньому 8 000 – 25 000 доларів на рік. Рівень ІЛР високий (0,8 – 0,9). Ці держави є індустріально-аграрними. Мають високий рівень індустріалізації та розвинуту сферу послуг. Важливу роль в їх господарстві відіграє міжнародний туризм. Країни відчувають значну фінансову та технологічну залежність від більш високорозвинутих держав. У політичному аспекті мають підпорядковане значення. Більшість з них є членами НАТО.

До **країн з перехідною економікою** відносять частину держав, що виникли після розпаду Радянського Союзу (Білорусь, Молдову, Росію, Україну) та частину країн з колишнього соціалістичного табору (Албанію, Боснію і Герцеговину, Македонію, Сербію, Чорногорію). У цих країнах сформувався переважно індустріальний тип економіки, і певний час панувала планова економічна система. На початку 90-х рр. XX ст. вони взяли курс на перехід від планової до ринкової економіки. Ці реформи в різних країнах відбувалися неоднаковими темпами. Показники ВВП на душу населення коливаються від менш, ніж \$2000 у Молдові до майже \$9000 у Росії.

Юридично в ЄС не виділено столиці, але дефакто такою є м. Брюссель (Бельгія), де розміщуються більшість інституцій Європейського Союзу.

Головними органами ЄС є:

- Європейська рада (Рада Європи), що визначає головні політичні напрями ЄС, на рівні міністрів іноземних справ або, за необхідності, інших міністрів приймає рішення практично з усіх аспектів діяльності ЄС;
- Європейський парламент (ЄП) – бере участь у підготовці та прийнятті юридичних актів Євросоюзу, формує його зовнішню політику;
- Європейський суд з прав людини – забезпечує єдність трактування законів, згідно з угодами ЄС та інші.

Штаб-квартира ЄС – у Брюсселі. ЄС має 24 офіційні та робочі мови.

Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн у різний час також подавали заяви про вступ до Європейського Союзу. Однак через ті чи інші причини (зокрема, негативні результати референдумів у Норвегії) так і не стали його членами. Водночас ці країни є членами Європейської економічної зони без набуття членства.

Кандидатами до вступу в ЄС нині є Македонія, Сербія, Чорногорія, Албанія та Туреччина. Визнано потенційними кандидатами Боснію і Герцеговину та Косово.

Україна, Молдова та Грузія проголосили стратегічний курс на євроінтеграцію.

Для вступу до Євросоюзу країна-кандидатка повинна відповідати **Копенгагенським критеріям**, що їх було прийнято в червні 1993 р. на засіданні Європейської ради в Копенгагені та підтверджено в грудні 1995 р. на засіданні Європейської ради в Мадриді.

Ці критерії вимагають:

- щоб у державі дотримувалися демократичних принципів, принципів свободи та пошани прав людини, а також принципів правової держави (ст. 6, ст. 49 Договору про Європейський Союз);
- у країні має бути конкурентоспроможна ринкова економіка;
- мають визнаватися загальні правила та стандарти ЄС, включаючи прихильність цілям політичного, економічного та валютного союзу.

Наша держава у 2014 р. підписала спершу політичну частину Угоди про асоціацію з ЄС з метою подальшого вступу до цієї організації, а згодом й економічну – тобто Угоду в повному обсязі.

Країни Шенгенської зони

Між країнами ЄС діє **Шенгенська угода – договір «Про скасування паспортного митного контролю між країнами Європейського Союзу»**. Угода набула чинності у 1995 р. До Шенгенської зони входять 22 із 28 держав-членів ЄС (усі «старі» держави-члени ЄС, окрім Великої Британії та Ірландії, та усі «нові», окрім Кіпру, Румунії та Болгарії). Шенгенська віза діє також на території трьох країн Європи, що не входять до ЄС. Це Норвегія, Ісландія та Швейцарія. Тобто нині угода діє у 25 країнах Європи.

Рада Європи

Однією з найбільш впливових та найчисельніших міжнародних організацій у Європі є **Рада Європи (РЄ)**. Організація була заснована після промови тодішнього прем'єр-міністра Великої Британії Вінстона Черчилля в Університеті Цюріха незабаром по завершенні Другої світової війни. Він закликав до створення «Сполучених Штатів Європи» на зразок Сполучених Штатів Америки. Офіційно **Рада Європи була заснована 5 травня 1949 р.** Лондонською угодою, підписаною 10 країнами-засновницями. Цей договір нині відомий як Статут Ради Європи.

Штаб-квартира організації розташована в **Страсбурзі (Франція)**. У цьому місті у спеціально збудованому Палаці Європи відбуваються засідання РЄ. Нині членами цієї організації є **47 держав**. Окрім європейських країн членами Ради Європи є Туреччина, Кіпр, Росія, Грузія, Вірменія, Азербайджан. У 1995 р. до Ради Європи вступила й Україна. З 1993 р. кандидатом до РЄ є Білорусь. Статус спостерігача мають Ізраїль, Японія, США, Канада, Мексика, Ватикан. Членство в РЄ відкрите для всіх держав, які визнають принцип верховенства закону та гарантують основні права людини й свободи для своїх громадян.

Головними напрямами роботи Ради Європи є реалізація прав людини, гуманітарного, правового та соціально-економічного співробітництва, співпраці в галузі культури, екології, інформації. Один з найбільших успіхів Ради це Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка слугує основою для Європейського суду з прав людини. РЄ визначила європейські символи: прапор та гімн Європи.

7. Роль НАТО в загальноєвропейській системі безпеки

З військових міжнародних організацій найвпливовішою є **Організація Північноатлантичного договору (НАТО)**. Договір про утворення блоку було підписано у Вашингтоні у 1949 р. дванадцятьма державами Європи та Північної Америки: Бельгією, Великою Британією, Данією, Францією, Нідерландами, Ісландією, Канадою, Люксембургом, Норвегією, Португалією, США та Італією. У 1952 р. до блоку приєдналися Греція та Туреччина, у 1955 р. – Німеччина, у 1982 р. – Іспанія. З 90х рр. XX ст. почалося розширення НАТО на схід. Так, з 1999 р. новими членами цієї організації стали Польща, Чехія та Угорщина; з 2004 р. – Словаччина, Румунія, Болгарія, Литва, Латвія, Естонія; з 2009 р. – Албанія та Хорватія; з 2017 р. – Чорногорія.

Нині членами НАТО є **29 країн**, 26 з яких розташовані в Європі.

Штаб-квартира організації розміщується у **Брюсселі**.

Офіційні мови: французька та англійська.

Головним принципом організації є система колективної оборони, тобто спільні організовані дії всіх її членів у відповідь на атаку з боку зовнішньої сторони. Основними завданнями організації є підтримання стабільності в зоні Північної Атлантики. У зв'язку з подіями 11 вересня 2001 р. в США на перший план було висунуто нове, нетрадиційне для НАТО, питання боротьби проти міжнародного тероризму. Це привело до подальшого розширення «зони відповідальності» Північноатлантичного Альянсу. Отже, НАТО практично стає базовою структурою сучасної системи міжнародної безпеки.

Характер та район проведення миротворчих операцій НАТО визначаються новим баченням ролі організації у забезпеченні безпеки не тільки країн-членів, а й усього євроатлантичного простору. Основним місцем миротворчих дій НАТО стає т. зв. зона нестабільності в Європі, до якої входять ті території, на яких можуть виникати такі загрози для євроатлантичної безпеки, як внутрішні міжетнічні конфлікти, нелегальна міграція, тероризм, де існують значні проблеми з демократією, порушуються права людини, країни з авторитарними політичними режимами.

Україна активно співпрацює з НАТО. Це уможливує підвищення рівня зовнішніх гарантій національної безпеки нашої держави, зокрема її політичної незалежності, територіальної цілісності й непорушності кордонів.

V. Узагальнення вивченого матеріалу

Робота з картами атласу:

1. Пригадайте, які спільні риси мають усі високорозвинуті держави Європи та на які підтипи вони поділяються.
2. Назвіть європейські країни з перехідною економікою.
3. Які ви бачите позитивні та негативні риси географічного положення держав регіону? Як вони впливають на розвиток господарства?
4. Які економічні відмінності існують між частинами європейського регіону?

Домашнє завдання:

1. Вивчити теоретичний матеріал лекції
2. Переглянути відеоматеріали та презентації за посиланнями
<https://sway.office.com/L6iVFQDb4rQJsk0N>
<https://youtu.be/2KQPqoJKBU4>
<https://sway.office.com/CorI52Aj5gui1s0n>
3. Пройти **тестування** за посиланням. **ОБОВ'ЯЗКОВО!!! Указавши своє ПРІЗВИЩЕ та ІМ'Я**